

Metafor, opmærksomhed og grammatikalisering

Ane Dine Markussen Thy,
Lennart Westergaard & Kasper Boye

Abstract

Contrary to what was claimed in early grammaticalization literature, there is now broad agreement that novel metaphor plays no role in grammaticalization. In the present paper, we first outline an account of why metaphorical change excludes grammaticalization. The account is centered on a recent definition according to which grammaticalization is incompatible with attention, and it crucially involves a claim that novel metaphor attracts attention. Subsequently, we report a letter detection experiment in which we tested this claim, contrasting attention given to novel metaphors, conventional metaphors, and non-metaphors. Our results show clear tendencies for both kinds of metaphors to attract more attention than non-metaphors, but surprisingly, only the difference between conventional metaphors and non-metaphors is statistically significant. We discuss a number of reasons for this result.

Nøgleord

grammatikalisering, metafor, opmærksomhed, bogstavsøgning

1. Indledning

Mange tilfælde af semantisk forandring af leksikalske konstruktioner kan udelukkende analyseres som metaforiske forandringer. Det gælder fx:

- (1) eng. *belly*: ‘taske’ > ‘mave’ (Koch 2016)

Især i relativt tidlig grammatikaliseringsslitteratur påstås metafor også at være en mekanisme i grammatikalisering (fx Matisoff 1991). Et centralt

argument er, at kilde- og målbetydninger til tider synes at manifestere en velkendt konceptuel metaforisk forbindelse, fx forbindelsen mellem bevægelse og tid, som i tilfældet med den engelske udvikling i (2).

- (2) eng. *go* 'bevægelse' > *gonna* 'fremtid'

Dette skyldes dog rimeligvis tilfældigheder. Der er talrige tilfælde af grammatikalisering, der ikke udviser noget, der ligner en metaforisk forbindelse mellem kilde- og målbetydninger, fx:

- (3) eng. *that* (DEM) > *that* (konjunktion)

Ved nærmere eftersyn er det, der fremstår som en metaforisk forandring, sandsynligvis snarere en konventionalisering af kontekstuelle inferenser. Fx udvikler eng. *go* kun sin fremtidsbetydning i konstruktion med en formålsinfinitiv, der indebærer fremtidig realisering (Danchev & Kytö 1994):

- (4) I am going (in order) to resign.

Vi er ikke bekendt med et eneste eksempel på grammatikalisering, hvor den ledsagende semantiske forandring udelukkende kan analyseres som en metaforisk forandring. Hvis alle semantiske forandringer i forbindelse med grammatikalisering kan analyseres på anden vis end som metaforiske forandringer, er metaforanalysen overflødig. Det svarer til konsensus: Metafor antages nu om dage generelt at være irrelevant for at forstå betydningsforandring i forbindelse med grammatikalisering (fx Heine et al. 1991: 60-61, Bybee et al. 1994: 24-25, Juge 2007).

Spørgsmålet er nu hvorfor metaforisk forandring spiller en fremtrædende rolle i leksikalsk forandring, men ingen rolle i grammatikalisering. Spørgsmålet kan ikke besvares med henvisning til konceptuelle forskelle på leksikalsk forandring og grammatikalisering. For det første kan identiske eller næridentiske begreber udgøre *kildebetydninger* i både leksikalsk forandring og grammatikalisering. Et eksempel er ytringsprædikatsbetydningen 'sige'. Den er som illustreret i (5) kildebetydning i en udbredt grammatikaliseringsproces, der danner underordningskonjunktioner, som det er tilfældet i mellemegyptisk, hvor verbet *r-dd* udviklede sig til først en quotativ og så en underordningskonjunktion (Deutscher 2000: 90). Men

den er også kildebetydning i en rent leksikalisk betydningsforandring, der fører til betydningen 'afsløre, formidle', som illustreret i (6). Der er altså ikke nødvendigvis noget konceptuelt særegent ved inputtet til grammatikalisering.

(5) 'sige' (LEKS) > konjunktion (GRAM)
(se fx Deutscher 2000: 90 om mellemeegyptisk *r-dd*)

(6) 'sige' (LEKS) > 'afsløre, formidle' (LEKS): *Hans øjne sagde det hele.*

For det andet kan identiske eller næridentiske begreber udgøre *målbetydninger* i både grammatikaliseringsprocesser som i (7) og leksikalisk-semantiske forandringer som i (8). Der er altså heller ikke nødvendigvis noget konceptuelt særegent ved outputtet af grammatikalisering.

(7) 'intention' (LEKS) > 'fremtid' (GRAM): eng. *will*

(8) 'bevægelse' (LEKS) > 'fremtid' (LEKS): *de kommande dage*

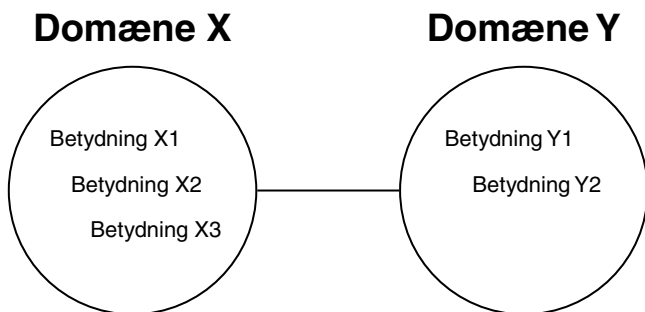
Vi mener ikke desto mindre, at der er et svar på, hvorfor metaforisk forandring ikke optræder sammen med grammatikalisering. Det svar udfolder vi i afsnit 3 af nærværende artikel efter en præcisering af, hvad vi forstår ved metafor og metaforisk forandring, i afsnit 2. Vores svar indebærer helt centralt en hypotese om, at i hvert fald nye metaforer tiltrækker sig opmærksomhed og af den grund udelukker grammatikalisering. Den hypotese har vi efterprøvet i et bogstavsøgningseksperiment, som vi afrapporterer i afsnit 5 efter en kort introduktion til bogstavsøgning i afsnit 4. Afsnit 6 er en kort sammenfatning.

2. Metafor og metaforisk forandring

Metafor betegner grundlæggende en overførsel af elementer fra én betydning til en anden eller fra ét begrebsdomæne til et andet, således at denne anden betydning eller dette andet begrebsdomæne forstås i kraft af udgangspunktet (fx Matthews 2014). Forskellige anvendelser af termen betoner imidlertid forskellige aspekter af denne grundidé. I dette afsnit gennemgår vi centrale anvendelser af termen for til slut at præcisere, hvilke aspekter af begrebet metafor vi fokuserer på i denne artikel.

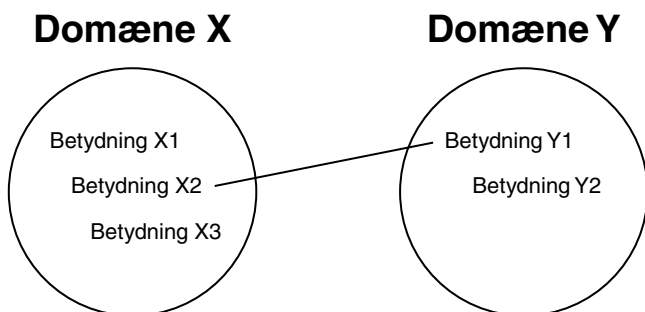
2.1 Begrebsmetafor og betydningsmetafor

For det første kan der skelnes mellem *begrebsmetafor* og *betydningsmetafor*. Begrebsmetafor er central i konceptuel metafor-teori. Som det er illustreret i figur 1, repræsenterer en begrebsmetafor en generel forbindelse mellem to begrebsdomæner. Et eksempel er begrebsmetaforen KÆRLIGHED ER EN REJSE (Lakoff & Johnson 1980: 42), der forbinder begrebsdomænet REJSE med domænet KÆRLIGHED. Som det også er illustreret i figur 1, indebærer en begrebsmetafor ikke nødvendigvis, at enhver individuel betydning fra et af de forbundne domæner er forbundet med en kodet betydning fra det andet domæne. Det er således ikke alle udtryk for kærlighed, der stammer fra rejseudtryk, ligesom det ikke er alle rejseudtryk, der også er kodede udtryk for kærlighed.

Figur 1: Begrebsmetafor – en forbindelse mellem begrebsdomæner

Betydningsmetafor er, som det er illustreret i figur 2, en forbindelse mellem individuelle tegnbetydninger fra distinkte domæner. En betydningsmetafor kan være en konkret manifestation af en begrebsmetafor. Et eksempel er *kommende i de kommende dage*, der er en manifestation af begrebsmetafor-en TID ER ET OBJEKT I BEVÆGELSE.

Figur 2: Betydningsmetafor – en forbindelse mellem individuelle betydninger

2.2 *Bogstavelig betydning, ny metafor, konventionaliseret metafor og død metafor*

For det andet anvendes termen *metafor* både om nydannede betydningsforbindelser og om konventionaliserede. Vi vil i resten af artiklen skelne mellem hhv. *ny metafor* og *konventionaliseret metafor*, og i det følgende vil vi kort redegøre for, hvordan vi opfatter forskellen på de to slags metafor, og desuden hvordan vi afgrænser dem fra på den ene side *bogstavelig betydning* og på den anden *død metafor* (af pladshensyn tillader vi os at ignorere og blot forudsætte den enorme litteratur på område).

Bogstavelig betydning involverer et match mellem konventionel konceptuel betydning (dvs. den mentale repræsentation, betydningen instruerer om at konstruere) og den tingslige eller situationelle referent, betydningen refererer til. Når det gælder bogstavelige betydninger, er den konceptuelle betydning altså en konceptuel repræsentation af det, der refereres til. I en samtalsituation, hvor *hund* refererer til en hund, anvendes ordet *hund* således bogstaveligt, eftersom det referer til en entitet (en hund), der matcher den mentale repræsentation, det instruerer om at konstruere.

Metafor adskiller sig fra bogstavelig betydning ved at involvere et mismatch mellem konventionel konceptuel betydning og referent. Fx er der et mismatch, når *hvirvelvind* ikke bruges til at referere til det vejrfænomen, det vækker en forestilling om, men i stedet til en person. Selve metaforen opstår i forsøget på at få mening ud af mismatchet, fx tillægge en person hvirvelvindsegenskaber.

Forskellen på ny og konventionel metafor er alene et spørgsmål om konventionalisering: Ny metafor er en ikke-kodet, dvs. ikke-konventionaliseret betydning, der alene er betinget af konteksten og opstår som et forsøg på at få mening ud af mismatchet mellem den konventionelle konceptuelle betydning og referenten. Konventionaliseret metafor er derimod, som navnet siger, en konventionaliseret betydning, dvs. resultatet af, at en ny metafor med tiden bliver associeret med et givet tegn per konvention. Fx kan orkan referere til personer pr. konvention. Fx kan *orkan* referere til personer per konvention. Bruger man derimod *torden*, bygger referencen på samme metaforiske forbindelse, men den forbindelse må etableres ad hoc. Død metafor som fx engelsk *belly* er endepunktet på denne udvikling (jf. afsnit 2.3), dvs. stadiet, hvor der ingen mindelser er om et mismatch mellem konceptuel betydning og denotation. Død metafor svarer dermed synkront til bogstavelig betydning.

2.3 *Metafor og metaforisk forandring*

For det tredje forstås *metafor*, som allerede antydnet ovenfor, ikke kun som en synkron forbindelse mellem begrebsdomæner eller betydninger, men også som en mekanisme i sprogforandring. Det er en mekanisme, der genererer nye betydninger baseret på synkrone metaforiske forbindelser: *metaforisk forandring*. Denne diakrone forståelse af metafor kan illustreres med den betydningsudvikling, der blev nævnt ovenfor, og som ledsager udviklingen fra oldengelsk *bælg* til middelengelsk *bely* og moderne engelsk *belly* (Koch 2016: 23). Udgangspunktet er den konventionelle (dvs. kodede) betydning 'taske', og anvendelsen af ordet til at vække forestillingen om og evt. referere til tasker. Første skridt i udviklingen er anvendelsen af ordet *bælg* 'taske' som ny metafor til at referere til maver. Næste skridt er en konventionalisering og med tiden aflivning af metaforen, således at ordet nu optræder både med betydningen 'taske' og betydningen 'mave'.

2.4 *Metaforbegrebet i denne artikel*

Siden vi er interesserede i betydningsforandring, fokuserer vi i denne artikel på metafor som en forbindelse mellem kodede betydninger snarere end hele begrebsdomæner. Ligeledes fokuserer vi på den diakrone mekanisme, dvs. metaforisk forandring, snarere end et (muligvis tilfældigt) synkront forhold mellem to betydninger. Eftersom metaforisk forandring er indtruffet, så snart en metafor er konventionaliseret, fokuserer vi til en begyndelse på nye metaforer snarere end konventionaliserede.

3. **Hvorfor metaforisk forandring udelukker grammatikalisering**

Vi er kun bekendt med et enkelt forsøg på at forklare, hvorfor metaforisk forandring udelukker grammatikalisering. Juge (2007) argumenterer for, at metaforisk forandring forudsætter talerbevidsthed ("awareness"). De talere, der introducerer en ny metafor i sprogbrugen, må gøre det bevidst, ifølge Juge. Og det udelukker grammatikalisering, for bevidsthed er, hævder Juge, uforenelig med mekanismerne i grammatikalisering, da disse er ubevidste.

Denne forklaring er ikke overbevisende. Det er uklart, på hvilken måde mekanismerne i grammatikalisering er ubevidste, som ikke også gælder for konventionaliseringen af semantiske innovationer af leksikalske enheder. Som vi har set, kan leksikalske elementer danne udgangspunkt for både grammatikalisering og leksikalsk forandring, og hvis leksikalsk mate-

riale, der danner input til leksikalsk forandring, kan processeres bevidst – sådan som det forudsættes i forklaringen – er der ingen grund til at antage, at det samme ikke gælder for leksikalsk materiale, der danner input til grammatikalisering. Det gensidige udelukkelsesforhold mellem metaforisk forandring og grammatikalisering kan ikke forklares med henvisning til bevidsthed.

3.1 Basis for en alternativ forklaring: opmærksomhed og grammatikalisering

I næste afsnit 3.3 foreslår vi en alternativ forklaring, der er centreret om opmærksomhed og en ny forståelse af grammatikalisering. For at gøde jorden for den forklaring, præciserer vi i dette afsnit kort de to begreber, som vi forstår dem.

Opmærksomhed forstår vi i overensstemmelse med standarddefinitioner som følgende:

Definitioner af opmærksomhed

A state in which cognitive resources are focused on certain aspects of the environment rather than on others [...]. (*APA Dictionary of Psychology*)

[T]he management of limitations in the brain's information processing capacity (Mole 2021).

Vi forstår altså opmærksomhed som en prioritering af begrænsede processeringsressourcer, således at en bestemt stimulus tildeles flere processeringsressourcer, mens processeringsressourcer på andre stimuli begrænses. Forståelsen indebærer, at de dele af et (sprogligt) input, der er genstand for opmærksomhed, processeres mere dybdegående end dele, der ikke er det.

Hvad angår den nye forståelse af grammatikalisering, så er den baseret på teorien i Boye & Harder (2012) om kontrasten mellem grammatiske og leksikalske elementer. Ifølge denne teori repræsenterer kontrasten en forskel i konventionalisering af syntagmatisk diskursprominens. Kontrasten tjener således til at koordinere opmærksomheden på dele af komplekse sproglige betydninger og tegn mellem taler og lytter (se Boye 2024 for udførlig diskussion).

Teorien er bygget op om følgende definitioner:

Definition af leksikalske elementer

Leksikalske elementer (betydninger, morfemer, ord eller mere eller mindre skematiske konstruktioner) er pr. konvention potentielt diskursivt primære: De kan være (men er ikke nødvendigvis) opmærksomhedsmæssig forgrund i et syntagme.

Definition af grammatiske elementer

Grammatiske elementer (betydninger, morfemer, ord eller mere eller mindre skematiske konstruktioner) er pr. konvention diskursivt sekundære: De kan ikke være opmærksomhedsmæssig forgrund i et syntagme (undtagen i metalingvistiske sammenhænge, hvor konventioner bliver omgået).

Fx kan *jeg* og *spis-* som leksikalske elementer udgøre ytringens vigtigste information i (9), mens den grammatiske endelse *-te* ikke kan:

(9) Jeg spiste.

Definitionerne indebærer, at grammatiske elementer kan identificeres ved, at de er ikke-modificerbare, ikke-adresserbare og ikke-fokuserbare (fx Boye 2023, 2024; Boye & Harder 2012). Og så danner definitionen af grammatiske elementer grundlag for en ny og præcis definition og forståelse af grammatikalisering:

Definition af grammatikalisering

Grammatikalisering er konventionalisering af diskursivt sekundær status (Boye 2023).

Denne definition har en række implikationer for forståelsen af grammatikalisering (se Boye 2023, 2024). I nærværende sammenhæng er det afgørende, at den indebærer en restriktion på inputtet til grammatikalisering:

Restriktion på inputtet til grammatikalisering

Inputtet til grammatikalisering må være diskursivt sekundært, men ikke konventionaliseret som sekundært.

Tag fx grammatikaliseringen af engelsk *going to* (senere *gonna*) som futurum markør. Inputtet er en konstruktion med formålsinfinitiv som i (10).

(10) *She is going (in order) to resign.*

Denne konstruktion implicerer den futurum-betydning, der senere grammatikaliseres, og futurum-betydningen overholder ovenfor nævnte restriktion: 1) Den er endnu ikke konventionaliseret, men en mulig inferens, der følger af, at formålsinfinitiven betegner en situation, der er fremtidig i forhold til den situation, der udtrykkes af hovedverbet. 2) Den er diskursivt sekundær: Den diskursivt primære pointe med konstruktionen med formålsinfinitiv i (10) er ikke at placere den situation, der betegnes af infinitiven, i fremtiden.

3.2 Den alternative forklaring

Vores alternative forklaring på, hvorfor metaforisk forandring udelukker grammatikalisering, er som sagt centreret om opmærksomhed, som begrebet blev beskrevet i afsnit 3.2, og om den nye forståelse af grammatikalisering, der blev skitseret i afsnit 3.2. Forklaringen lyder i al sin enkelhed som følger:

Forklaring på, hvorfor metaforisk forandring udelukker grammatikalisering

Ny metafor tiltrækker sig opmærksomhed og bryder derfor restriktionen på inputtet til grammatikalisering, ifølge hvilken inputtet må være diskursivt sekundært, altså opmærksomhedsmæssig baggrund (se afsnit 3.2).

Vi minder om, at vi ved metaforisk forandring forstår helheden af innovationen og den efterfølgende konventionalisering af en metafor. Vores forklaring udelukker dermed naturligvis ikke, at en død metafor kan danne input til grammatikalisering, og den udelukker i princippet heller ikke, at en allerede konventionel metafor kan gøre det. Den udelukker kun, at nye metaforer kan gøre det.

Forklaringen ovenfor er i sig selv en påstand. Der er gode argumenter for den påstand. For det første er det ofte metaforers *raison d'être*, at de tiltrækker sig opmærksomhed. For det andet indebærer nye metaforer – ifølge den forståelse, vi præsenterede i afsnit 2 – et mismatch mellem konceptuelt indhold og reference. Dette konceptuelle mismatch – fx når *giraf* bruges til at referere til et menneske – må kræve en forøget processeringsindsats, og en større processeringsindsats implicerer (i over-

ensstemmelse med den forståelse af opmærksomhed, der blev beskrevet i afsnit 3.2) mere opmærksomhed (jf. også fx Sanford 2002). Der er da også psykolingvistiske studier, der tyder på, at metaforer er forbundet med en større processeringsindsats (fx eye-trackingstudier som de Vries et al. 2018 og EEG-studier som Arzouan et al. 2007).

Den påstand, der udgør vores forklaring, kræver imidlertid yderligere testning. I den resterende del af artiklen afrapporterer vi en bogstavsøgningstest, der dels netop undersøgte, om metaforer tiltrækker mere opmærksomhed end bogstavelig betydning, dels undersøgte om nye metaforer tiltrækker mere opmærksomhed end konventionelle metaforer.

4. Bogstavsøgning

Bogstavsøgning er en lettilgængelig metode til at undersøge opmærksomhed under læsning (Klein & Saint-Aubin 2016). I en bogstavsøgningstest bliver deltagerne bedt om at læse en tekst på et stykke papir og samtidig understrege alle forekomster af et specificeret targetbogstav – evt. under tidspres og evt. med henblik på besvarelse af forståelsesspørgsmål. De enkelte forsøgsdeltagere vil typisk overse nogle forekomster af targetbogstavet, og den helt centrale antagelse bag metoden er, at hyppigheden hvormed en given forekomst overses, afspejler graden af opmærksomhed på det ord, hvori forekomsten findes: Jo hyppigere targetbogstavet overses, des mindre opmærksomhed er der på ordet. Dette kaldes 'the missing letter effect'.

Bogstavsøgningstest har siden Corcoran (1966) typisk kontrasteret højfrekvente og lavfrekvente, leksikalske og grammatiske elementer eller mere forventelige og mindre forventelige ord (fx Christensen et al. 2021). Kun få studier har undersøgt, hvilken effekt semantik har på 'the missing letter effect' (fx Moravcsik & Healy 1995), og der findes os bekendt ingen tidligere studier af, hvilken effekt metaforer har.

5. Metafor og opmærksomhed: En bogstavsøgningstest

I vores eksperiment var vi som udgangspunkt interesserede i at finde ud af, om nye metaforer faktisk tiltrækker sig mere opmærksomhed end bogstavelige betydninger – sådan som vi påstod det i vores forklaring på forholdet mellem metafor og grammatikalisering. Som nævnt i afsnit 3.2 har tidligere studier endvidere vist, at der er processeringsforskelle på nye og konventionelle metaforer. Vi kontrasterede derfor:

Ikke-metaforer (såsom *tandplejer* om en tandplejer)
 Konventionelle metaforer (fx *tornado* om en person),
 Nye metaforer (fx *tidevand* om en person)

5.1 Hypoteser

Vores grundidé var, at metaforer tiltrækker sig mere opmærksomhed end ikke-metaforer. I forlængelse af diskussionen om nye metaforer i afsnit 3.2 forventede vi desuden, at nye metaforer tiltrækker sig mere opmærksomhed end konventionelle metaforer, fordi sidstnævnte betydningstype trods alt er kodet og dermed ikke er en inferens, men højst kræver inferentiell tænkning til entydiggørelse. Hypoteserne var derfor således:

- H1: Konventionelle metaforer overses sjældnere end ikke-metaforer.
 H2: Nye metaforer overses sjældnere end ikke-metaforer.
 H3: Nye metaforer overses sjældnere end konventionelle metaforer.

5.2 Testdesign

5.2.1 Udvalgelse af targetord

Vi besluttede at anvende bogstavet *n* som targetbogstav. Det er hyppigt og stikker hverken op eller ned ift. andre bogstaver (som fx *h* og *j* gør). Det kan derfor antages ikke at tiltrække sig megen opmærksomhed i sig selv.

Som en konsekvens af dette måtte vi udvælge targetord, der alle havde bogstavet *n*. Targetordene blev udvalgt i sæt à tre (herefter (*targetords*) *paradigmer*), således at 1) hvert paradigme bestod af en ikke-metafor, en konventionel metafor og en ny metafor, 2) alle tre paradigmemedlemmer kunne stå på samme plads i en sætning, 3) alle var plausible i den tekstbid, hvori de forekom, 4) targetbogstavet blev tilstræbt at forekomme omtrent samme sted i hvert af de tre paradigmemedlemmer (fx først i ordet, i midten eller sidst), og 5) paradigmemedlemmerne var matchede på frekvens (antal forekomster i KorpusDK) og antallet af stavelser.¹ Ni sådanne targetordsparadigmer blev udvalgt, således at der i alt var 27 targetord. De 27 targetord blev fordelt ud på tre versioner af et tekststykke, så der i alt var ni forskellige targetord i hvert tekststykke. De tre tekstversioner indeholdt alle tre ikke-metaforer, tre konventionelle metaforer og tre nye metaforer. Targetordene præsenteres i tabel 1.

1 Da det naturligvis ikke var muligt at matche paradigmemedlemmerne 100% på frekvens, tilstræbte vi, at metaforer skulle være mere frekvente end ikke-metaforer inden for samme paradigme, således at eventuelt færre missede metaforer ikke ville kunne tilskrives lavere frekvens.

P	Ord i paradigmet	Type	Frekvens	Stavelser	Targetbogstavets placering i stavelsen
1	Snedker	Ikke	196	2	Midten
	Mink	Ny	272	1	Midten
	Snegl	Kon	472	1	Midten
2	Selvstændig	Ikke	4355	3	Sidst i 2.
	Sten	Ny	4221	1	Sidst
	Stjerne	Kon	4063	2	Først i 2.
3	Vinduespudser	Ikke	71	4	Sidst i 1.
	Sandstorm	Ny	24	2	Midten i 1.
	Hvirvelvind	Kon	48	3	Midten i 3.
4	Kokken	Ikke	1008	2	Sidst i 2.
	Ålen	Ny	402	2	Sidst i 2.
	Ræven	Kon	795	2	Sidst i 2.
5	Sprinter	Ikke	129	2	Sidst i 1.
	Gnu	Ny	24	1	Midten
	Snog	Kon	82	1	Midten
6	Lærling	Ikke	388	2	Midten i 2.
	Killing	Ny	187	2	Midten i 2.
	Kylling	Kon	1365	2	Midten i 2.
7	Sangerne	Ikke	1950	3	Midten i 1. + Først i 3.
	Hanerne	Ny	509	3	Først i 2. + Først i 3.
	Svinene	Kon	1055	3	Først i 2. + Først i 3.
8	Organist	Ikke	313	3	Først i 3.
	Torden	Ny	241	2	Sidst i 2.
	Orkan	Kon	383	2	Sidst i 2.
9	Tandplejer	Ikke	94	3	Midten i 1.
	Tidevand	Ny	84	3	Midten i 3.
	Tornado	Kon	104	3	Først i 2.

Tabel 1 - Targetord grupperet i paradigmer

Forkortelser: P: paradigme; Ikke: ikke-metafor; Ny: ny metafor; Kon: Konventionel metafor.

De nye metaforer og de konventionelle metaforer var ord, der betegnede medlemmer af dyreriget eller naturfænomener, og som blev brugt metaforisk om personer. De metaforiske læsninger var således baseret på den begrebsmetafor, der på engelsk kaldes THE GREAT CHAIN OF BEING, og som

inddeler mennesker hierarkisk over dyr og inanimate objekter. I metafor-systemet findes de konceptuelle metaforer (UBEHAGELIGE) MENNESKER ER DYR, som dyremetaforerne i studiet beror på, samt MENNESKELIGE EGENSKABER ER INANIMATE TINGS EGENSKABER, som naturmetaforerne beror på (Kövecses 1997: 36–37).

Betingelsen for status som metafor var, at der var konsensus blandt forfatterne om plausibiliteten af den intenderede metaforiske betydning. Betingelsen for status som konventionel metafor var, at den metaforiske betydning er anført i Den Danske Ordbog. Betingelsen for status som ny metafor var, at betydningen ikke var opført i Den Danske Ordbog.

De targetord, der blev anvendt med deres bogstavelige betydninger, betegnede professioner og fag eller håndværk, og en betingelse for at inddrage dem var, at de ikke måtte have nogen indgang med overført betydning i Den Danske Ordbog. De targetord, der blev anvendt metaforisk, blev indsat i kontekster, hvor en bogstavelig betydning ikke ville give mening, men hvor den tilsigtede metaforiske betydning gav mening. De kontrasterende targetord, der blev anvendt som ikke-metaforer, gav derimod fint mening med deres bogstavelige betydninger i samme kontekster.

5.2.2 Bogstavsøgningstesten

Bogstavsøgningstesten indeholdt en samtykkeerklæring, et tekststykke og forståelsesspørgsmål. Et originalt tekststykke blev opbygget omkring de ni paradigmer af targetord, således at alle tre targetord i hvert paradigme kunne passe ind i teksten. Teksten blev derefter konstrueret i tre versioner, og de tre medlemmer af hvert targetordsparadigme blev fordelt ud på de tre tekstversioner, så der kun var et targetord fra hvert paradigme i hver version. Alle tre tekstversioner var 408 ord lange med 133 targetbogstaver, hvoraf ni targetbogstaver befandt sig i targetordene (og deraf var af interesse). Alle versioner indeholdt 28 perioder, og ni af disse perioder indeholdt et targetord. Der var som minimum én periode uden et targetord mellem perioderne med targetord. Ingen targetord befandt sig i den første eller den sidste periode, og targetordene blev forsøgt centreret midt på papiret så meget som muligt, da ord nær margenen er mere iøjnefaldende. Der var det samme adjektiv foran hvert ord i hvert targetordsparadigme som eksemplificeret i (12)–(14):

- (12) Ny metafor
Han er en vild torden.

- (13) Konventionel metafor
Han er en vild orkan.
- (14) Ikke-metafor
Han er en vild organist.

Adjektiverne blev brugt til at give en kontekst i introduktionen af metaforordene, så disse ikke fremstod uforventelige i sammenhængen. Hver deltager læste enten tekst A, B eller C. På den plads, hvor tekst A havde en konventionel metafor, havde tekst B en ny metafor og tekst C en ikke-metafor, og så fremdeles.

Forståelsesspørgsmålene blev tilføjet for at sikre, at deltagerne læste teksten med henblik på forståelse og ikke blot scannede teksten for targetbogstaver. Forståelsesspørgsmålene var ens i hver version og omhandlede derfor ikke targetordene. Spørgsmålene var udformet åbent for at undgå, at deltagerne kunne svare rigtigt ved at vælge et svar tilfældigt. I (15) vises et af forståelsesspørgsmålene samt de svar, som forfatterne samstemmende fandt acceptable.

- (15) Spørgsmål: Hvor havde min mormor for nyligt været?
Acceptable svar: I kirke/til gudstjeneste

For acceptable svar blev der givet 1 point. Hvis det var klart ud fra deltagerens svar, at vedkommende havde læst teksten, men bare misforstået noget, blev der givet 0,5 point.

5.3 Deltagere og testprocedure

5.3.1 Deltagere

Deltagerne var førsteårsstuderende på lingvistik og dansk på Københavns Universitet. Testen foregik en måned efter studiestart, så de studerende var uvidende om bogstavsøgningstest. 155 studerende blev testet i forbindelse med to forelæsninger. Fem deltagere blev bagefter ekskluderet på grund af misforståelse af opgaven, eller fordi de ikke udfyldte testen, og yderligere otte, fordi de opnåede mindre end 2 point for besvarelsen af forståelsesspørgsmålene. En indledende inspektion af de rå resultater gav ingen grund til at tro, at resultaterne for deltagere, hvis modersmål ikke var dansk (5 deltagere), eller deltagere med ordblindhed eller andre rapporterede funktionsnedsættelser (27 deltagere) skilte sig ud fra de øvrige testresultater. Disse testresultater blev derfor ikke ekskluderet.

5.3.2 *Testprocedure*

Deltagerne blev bedt om at læse teksten i et normalt tempo og understrege alle forekomster af targetbogstavet *n*. Indså deltagerne, at de havde overset et targetbogstav, måtte de ikke gå tilbage og understrege bogstavet, men skulle blot fortsætte. For at modvirke risikoen for en lofteffekt blev deltagerne desuden sat under tidspres. De fik at vide, at de ikke måtte bruge mere end seks minutter på at læse teksten. Når en timer, der var synlig for alle, nåede seks minutter, fik deltagerne at vide, at de skulle skynde sig at blive færdige og gå til forståelsesspørgsmålene. Efter yderligere to minutter blev de bedt om at stoppe. Derefter blev papirerne indsamlet. Deltagerne blev instrueret i, at de, når de var færdige med at læse teksten og understrege targetbogstaver, skulle anføre, hvor meget tid de havde brugt i minutter og sekunder.

5.4 *Resultater*

Hver deltager læste tre targetord af hver type, dvs. ni targetord i alt. Der var ét targetbogstav pr. targetord på nær i targetordsparadigme nr. 7, der indeholdt to targetbogstaver i hvert targetord (fx *hanerne*). For dette paradigmes vedkommende noterede vi kun én fejl, uanset om deltagerne overså begge targetbogstaver eller kun ét af dem, således at paradigmet ikke havde større vægt end de andre paradigmer (der var kun én deltager, der i dette paradigme overså targetbogstavet i roden af et af de tre ord, men fandt det i suffikset – alle andre overså suffikset eller fandt begge targetbogstaver). Hver type (ny metafor, konventionaliseret metafor, ikke-metafor) kunne således blive overset 3 gange af 142 deltagere dvs. 426 gange i alt. De 142 deltagere overså 110 af targetbogstaverne i ikke-metaforerne, 93 af targetbogstaverne i de nye metaforer og 76 af targetbogstaverne i de konventionelle metaforer som vist i tabel 2.

	Nye metaforer	Konventionelle metaforer	Ikke-metaforer
Oversete targetbogstaver	93/426	76/426	110/426
Gennemsnitsfejlrate	21,8 %	17,8 %	25,8 %
Median fejlrate	17,4 %	17,0 %	24,5 %
Forskel på mest og mindst oversete paradigmemedlem i procentpoint	38,78	26,53	38,30
Standardafvigelse	0,16	0,10	0,15

Tabel 2 - Fordeling af oversete targetbogstaver.

De tre grupper blev sammenlignet i en Friedman's test², som gav et signifikant resultat ($Q = 10,2$, $p = 0,006$) ved et signifikansniveau på 0,05. En Conover-posthoc-test blev efterfølgende brugt til at fastslå, hvilke af de tre grupper der var signifikant forskellige fra hinanden. Conover-testen blev brugt med et korrigeret signifikansniveau på 0,0167 som følge af gentagne testninger.

Den eneste signifikante forskel var at finde mellem de konventionelle metaforer og ikke-metaforerne (t -statistik = 3,255, $p = 0,001$). Der var således ingen signifikant forskel på de nye metaforer og de konventionelle metaforer (t -statistik = 1,686, $p = 0,093$) eller på de nye metaforer og ikke-metaforerne (t -statistik = 1,569, $p = 0,118$). De tre ordtyper udviste forskellige grader af variation i resultaterne. De nye metaforer havde den største forskel i procentpoint fra den mest oversete nye metafor, *hanerne* til den mindst oversete nye metafor, *mink*.

P	Nye metaforer	Oversete	Konventionelle metaforer	Oversete	Ikke-metaforer	Oversete
1	Mink	4,1 %	Snegl	14,9 %	Snedker	10,9 %
2	Sten	6,1 %	Stjerne	8,5 %	Selvstændig	39,1 %
3	Sandstorm	17,4 %	Hvirvelvind	18,4 %	Vinduespudder	23,4 %
4	Ålen	6,4 %	Ræven	8,7 %	Kokken	24,5 %
5	Gnu	10,6 %	Snog	28,3 %	Sprinter	10,2 %
6	Killing	41,3 %	Kylling	30,6 %	Lærling	46,8 %
7	Hanerne	42,9 %	Svinene	17,0 %	Sangerne	43,5 %
8	Torden	34,0 %	Orkan	30,4 %	Organist	26,5 %
9	Tidevand	34,8 %	Tornado	4,1 %	Tandplejer	8,5 %
G		22,0 %		17,9 %		25,9 %

Tabel 3 - Fordeling af oversete targetbogstaver pr. targetord i procent

Forkortelse: P: Paradigme, G: Gennemsnit

5.5 Diskussion af bogstavsøgningstesten

I overensstemmelse med hypotese 1 blev de konventionelle metaforer overset signifikant sjældnere end ikke-metaforerne ($76 < 110$), hvilket må tolkes sådan, at de tiltrækker sig mere opmærksomhed. Hypotese 2

2 Vores datasæt var ikke normalfordelt. Derfor valgte vi en Friedman's test, der er en repeated measures ANOVA-test for ikke normalfordelt data (Pereira et al. 2015).

kunne imidlertid ikke bekræftes, for så vidt som de nye metaforer ikke blev overset signifikant sjældnere end ikke-metaforerne, men der var en tendens i den forventede retning ($93 < 110$). Hypotese 3 kunne ligeledes ikke bekræftes. Der var ikke signifikant forskel på, hvor ofte hhv. nye og konventionelle metaforer blev overset, og faktisk var der en tendens imod den forventede retning ($93 > 76$).

Grundidéen om, at metafor tiltrækker sig opmærksomhed, bekræftes altså delvis. Men det er overraskende, at forskellen kun er signifikant for netop de konventionelle metaforers vedkommende. I første omgang rejser det spørgsmålet: Hvorfor tiltrækker konventionelle metaforer sig opmærksomhed? Vi mener, at det skyldes, at konventionelle metaforer ligesom nye metaforer indebærer et mismatch mellem konceptuelt indhold og referent. *Kylling* er fx aldrig en umiddelbar repræsentation af en person, men tilskriver personen egenskaber, der kan føres tilbage til den bogstavelige betydning. Forskellen på nye og konventionelle metaforer er alene, om dette link mellem en type referent og den bogstavelige betydning er konventionaliseret eller ej.

Et vanskeligere spørgsmål er: Hvorfor tiltrækker de nye metaforer sig ikke mest opmærksomhed, og hvorfor afviger de ikke i signifikant grad fra ikke-metaforerne? Vi har argumenteret for, at konventionaliserede metaforer involverer en mindre processeringsbyrde, fordi processeringen af dem ikke involverer inferens i nævneværdigt omfang. I overensstemmelse hermed er et muligt svar (som vi skylder Elisabeth Engberg-Pedersen tak for), at de nye metaforer faktisk tiltrak sig mest opmærksomhed, men at processeringen af dem i høj grad blev afbrudt præmaturt pga. tidspresset. M.a.o. stressede tidspresset processeringen af de nye metaforer mere end af de konventionelle metaforer, fordi denne processering er relativt krævende. Til støtte for denne forklaring kan det anføres, at der i et pilotstudie (af 20 studerende) ikke var nogen tidsbegrænsning, og her viste de rå tal, at de nye metaforer tiltrak sig mest opmærksomhed og blev overset mindst.

6. Sammenfatning

Der er bred enighed om, at metaforisk forandring ikke spiller nogen rolle i grammatikalisering. Vi har foreslået, at dette skyldes, at inputtet til grammatikalisering må være opmærksomhedsmæssig baggrund, og at de metaforer, der i metaforisk forandring opstår som innovative nye metaforer og siden konventionaliseres, tiltrækker sig opmærksomhed. Efterfølgende

har vi afrapporteret en bogstavsøgningstest designet til at undersøge den relative opmærksomhed på bogstavelige betydninger, konventionelle metaforer og nye metaforer. Testen viste, at konventionelle metaforer tiltrækker sig signifikant mere opmærksomhed end bogstavelige betydninger. For nye metaforers vedkommende var der en tendens i samme retning, men overraskende nok var den ikke signifikant. Vi har drøftet en række mulige årsager til dette overraskende resultat.

Om forfatterne

Ane Dine Markussen Thy, cand.mag. i lingvistik, fuldmægtig, Københavns Universitet.

Lennart Westergaard, ph.d., Språk- och litteraturcentrum, Lunds Universitet.

Kasper Boye, ph.d., professor i lingvistik, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Litteratur

Arzouan, Yossi, Abraham Goldstein & Miriam Faust (2007): Brainwaves are stethoscopes: ERP correlates of novel metaphor comprehension. *Brain Research* 1160, 69–81. <https://doi.org/10.1016/j.brainres.2007.05.034>

Boye, Kasper (2023): Grammaticalization as Conventionalization of Discursively Secondary Status: Deconstructing the Lexical–Grammatical Continuum. *Transactions of the Philological Society* 121(2), 270–292. <https://doi.org/10.1111/1467-968X.12265>

Boye, Kasper (2024): Evidentiality, discourse prominence and grammaticalization. *Studies in Language* 48(3), 575–607. <https://doi.org/10.1075/sl.23001.boy>

Boye, Kasper & Peter Harder (2012): A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization. *Language* 88(1), 1–44. <https://doi.org/10.1353/lan.2012.0020>

Bybee, Joan, Revere Perkins & William Pagliuca (1994): *The Evolution of Grammar: Tense, aspect, and modality in the languages of the world*. Chicago: University of Chicago Press.

Christensen, Marie Herget, Line Burholt Kristensen, Nicoline Munck Vinther & Kasper Boye (2021): Grammar is background in sentence processing. *Language and Cognition* 13(1), 128–153. <https://doi.org/10.1017/langcog.2020.30>

- Corcoran, D. W. J. (1966): An acoustic factor in letter cancellation. *Nature* 210(5036), 658–658. <https://doi.org/10.1038/210658a0>
- Danchev, Andrev & Merja Kytö (1994): The construction be going to + infinitive in Early Modern English. I: *Studies in Early Modern English*. Dieter Kastovsky (red.). Berlin: Mouton de Gruyter, 59–77.
- Deutscher, Guy (2000): *Syntactic change in Akkadian: The evolution of sentential complementation*. Oxford: Oxford University Press.
- Heine, Bernd, Ulrike Claudi & Friederike Hünemeyer (1991): *Grammaticalization: A conceptual framework*. University of Chicago Press
- Juge, Matthew L. (2007): Metaphor and teleology do not drive grammaticalization. I: *Current Issues in Linguistic Theory*. Joseph C. Salmons & Shannon Dubenion-Smith (red.). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 33–48. <https://doi.org/10.1075/cilt.284.05jug>
- Klein, Raymond M. & Jean Saint-Aubin (2016): What a Simple Letter-Detection Task Can Tell Us About Cognitive Processes in Reading. *Current Directions in Psychological Science* 25(6), 417–424. <https://doi.org/10.1177/0963721416661173>
- Koch, Peter (2016): Meaning change and semantic shifts. I: *The Lexical Typology of Semantic Shifts* Päivi Juvonen & Maria Koptjevskaja-Tamm (red.). Berlin: De Gruyter, 21–66. <https://doi.org/10.1515/9783110377675-002>
- Kövecses, Zoltan (1997): In search of the metaphor system of English. *Selected Papers on Theoretical and Applied Linguistics* 11, 33–49. <https://doi.org/10.26262/ISTAL.V11I0.6715>
- Lakoff, George & Mark Johnson (1980): *Metaphors we live by* (6. udg.). Chicago: University of Chicago Press.
- Matisoff, James A. (1991): Areal and Universal Dimensions of Grammaticalization in Lahu. I: *Approaches to Grammaticalization II*. Elizabeth Closs Traugott & Bernd Heine (red.). Amsterdam: John Benjamins, 383–453.
- Matthews, Peter H. (2014): *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*, 3. udg. Oxford: Oxford University Press.
- Mole, Christopher (2024): Attention. I: *The Standard Encyclopedia of Philosophy*. Edward N. Zalta & Uri Nodelman (red.). Stanford: Stanford University. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2024/entries/attention/> (tilgået efterår 2024)
- Moravcsik, Julia E. & Alice F. Healy (1995): Effect of meaning on letter detection. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 21(1), 82–95. <https://doi.org/10.1037/0278-7393.21.1.82>

- Pereira, Dulce G., Anabela Afonso & Fátima Melo Medeiros (2015): Overview of Friedman's test and post-hoc analysis. *Communications in Statistics - Simulation and Computation* 44(10), 2636–2653. <https://doi.org/10.1080/03610918.2014.931971>
- Sanford, Anthony J. (2002): Context, attention and depth of processing during interpretation. *Mind & Language* 17(1–2), 188–206. <https://doi.org/10.1111/1468-0017.00195>
- de Vries, Clarissa, Gudrun W. Reijnerse & Roel M. Willems (2018): Eye movements reveal readers' sensitivity to deliberate metaphors during narrative reading. *Scientific Study of Literature* 8(1), 135–164. <https://doi.org/10.1075/ssol.18008.vri>